

Elfogult töprengés

Húszéves a kisvárdai fesztivál

Szép kor. Illik megünnepelni. Ám ünnepelni sokféleképpen lehet. Nostalgizálva vagy a száraz tényeket számba véve, csinnadrattával vagy munkával. A szervezők úgy döntöttek, hogy e találkozó ne különbözzön az előzőektől, de minden fellépő színházat a közönség színe előtt köszöntöttek, s azok a jeles művészek, akik legtöbbet szerepeltek Kisvárdán, emléklapot és ajándékkönyvet kaptak.

De azért a csöndes visszaemlékezés sem maradt el. Sor került Darvay Nagy Adrienne könyvének (*A kisvárdai fesztivál*) bemutatására, visszanezünk a *New Buda* című Békés Pál-darab 1995-ös kisvárdai előadásából forgatott tévéfilmet, illetve kávéházi beszélgetéseken elevenítette fel fesztiválélményeit Vidnyánszky Attila, valamint kolozsvári, nagyváradai és felvidéki színészek mellett Gyarmati Kata, Nagypál Gábor és Puskás Zoltán.

Az emlékidézőknek, ahogy a fesztivál valamennyi eddigi résztvevőjének, megvan a maga Kisvárdá-képe. Nekem is, aki mindössze három alkalommal nem lehettem jelen (az első találkozó a szakmai nyilvánosság mellőzésével zajlott, 1990-ben baleset, 2007-ben az Egyetemi Színpadról írandó könyv munkálatai miatt „mulasztottam”). Sokszor ültem a zsűriben – vagy ahogy egy időben némi eufemizmussal nevezték: a szakmai tanácsadó testületben –, még többször vezettem a szakmai beszélgetéseket, de leginkább a háttérből igyekeztem segíteni a fesztiválok létrejöttét és lebonyolítását.

A hetvenes-nyolcvanas években azon kevesek egyike voltam, akik viszonylagos rendszerességgel jártak Erdélybe, a Felvidékre és a Vajdaságba – leginkább színháznézőbe. Megismertem a társulatokat, a rendezőket, nagyon sok előadást láttam. Gyakori vendége lehettem az erdélyi színház meghatározó egyéniségeinek, Harag Györgynek és Tompa Miklósnak, láthattam Harag György nagy korszakának legtöbb fontos előadását – beleértve az Újvidéken rendezetteket is –, nyomon követhettem Tompa Gábor pályakezdését éppen úgy, mint a kassai színház megújítójának, Gágyor Péternek kényszerűen rövidre szabott munkásságát. Amikor és amíg lehetett, közvetítettem innen oda és onnan ide. (1986 novemberében kéziratok kicsempészésének kísérlete miatt kitiltottak Romániából.) Érthető hát,

hogy amikor egy határon túli magyar színházi találkozó rendszeres megrendezésére reális lehetőség kínálkozott, abból nem maradhattam ki.

Mint ahogy az is érthető, hogy az első kisvárdai találkozókon fontos szerepet játszott Ablonczy László, a határon túli irodalom és színház egyik legjobb ismerője, aki 1991-től a Nemzeti Színház igazgatójaként különösen erős háttérrel igyekezett adni e kezdeményezésnek. De ezt megelőzően is a találkozók alkalmából rendezett konferenciák egyik legaktívabb résztvevője volt.

Amikor 1987-ben Pribula László, a kisvárdai művelődési ház igazgatója elhatározta, hogy az akkor már hét éve működő, s többnyire szórakoztató darabokat bemutató nyári színház keretén belül megszervezi négy határon túli magyar társulat fellépését, s ezzel megteremti egy majdani fesztivál alapjait, igen nagy fába vágta fejszáját, s nem sejtette, hogy két esztendővel később, amikor terve sok-sok kompromisszummal megvalósult, már gyökeresen más lesz a politikai szituáció. 1989 kora nyarán, miután megtörtént Nagy Imre újratemetése, különösen fontossá vált, hogy az ország keleti szélein találkozott egy ungvári, kassai és szabadkai társulat (a negyedik előadás a várszínház saját bemutatója volt), s hogy az esemény keretében tartott tudományos tanácskozáson olyan történelmi és színház-történeti előadások hangzottak el, amelyek a maguk diszciplínái között a határok létezését kérdőjelezték meg.

Egy évvel később már nyolc, az azt követő esztendőben pedig tíz színház vett részt a találkozón. Az 1990-es nemzetközi színházi és történettudományi szimpóziumot a résztvevők – az eredeti programot felrúgva – a színháziak közös gondjainak fórumává tették. A színházak – függetlenül attól, hogy melyik országból jöttek – rémes gazdasági helyzetbe kerültek, a legtöbb társulat erősen megfogyatkozott, s a frissen előállt politikai helyzetben egzisztenciálisan, morálisan és művészileg elbizonytalanodtak. Ilyen körülmények között a kisvárdai fesztivál nem egyszerűen a különböző régiók társulatainak találkozója volt, hanem alkalom arra, hogy e teátrumok közös érdekeiket, gondjaikat megjelenítsék, és szorosabbra fűzzék anyaországi kapcsolataikat. Bár a „kisebbségi” színházak vezetői ekkor is, a későbbi esztendőkből is rendre aláírtak egy-egy memorandumot, melyben sanyarú körülményeikre hívták fel a magyarországi illetékesek figyelmét, vagy a kisvárdai fesztivál jövőjére vonatkozó ajánlásaikat körvonalazták, közös cselekvésre és érdekérvényesítésre soha nem került sor.

Ugyancsak 1990-ben fogalmazódott meg az az igény, hogy kevesebb politika és több szakmaiság jellemezze a fesztivált. Ennek nem könnyen lehetett eleget tenni, mivel a találkozó kapcsán határon belül és kívül számos politikai erő igyekezett hídfőállást kiépíteni. Nem direkt beleszólás-

sal, hanem közvetett úton. Ehhez jó alkalomnak kínálkozott például a fesztivál profiljának kialakítása vagy a találkozó intézményesítése, s ezzel összefüggésben új vezetők megbízatása körüli huzavona.

Abban, hogy a kisvárdai – először nemzetiséginek, majd kisebbséginek, aztán hosszú évekig határon túlinak nevezett – fesztivál megtalálta helyét és struktúráját, hogy megteremtődött a lebonyolításához szükséges pénzügyi háttér, s mindez a napi politikától való lehető legkisebb függés közepette, az nagymértékben a Művelődési Minisztérium nagyszerű munkatársának, Teplánszky Katalinnak köszönhető. Az ő munkássága jól példázza, hogy sokszor nem a legfőbb vezetőkön múlnak a dolgok, hanem azon, aki az ügyek kigondolója, előkészítője, egyeztetője, betérjesztője.

Teplánszky Kati és a minisztérium színházi osztályának munkatársai időben felismerték, hogy a kisebbségi helyzetben lévő magyar színházak elidegeníthetetlen részét képezik a magyar színházi életnek, de ahhoz, hogy ezt széles körben elfogadják, nem elég e felismerést deklarálni, hanem megvalósulásáért nagyon sokat kell tenni. Többek között segíteni a nehéz helyzetben lévő határon túli színházakat a gazdasági és művészi talpra állásban. Ez önmagában is kétirányú program: egyszerre kellett anyagi dotációt és szellemi támogatást (dramaturgiai tanácsadást, kritikai figyelmet, vendégrendezői programot) nyújtani.

Ebbe a komplex tevékenységbe kellett bekapcsolni a kisvárdai fesztivált is, amely alkalmas volt arra, hogy ott a társulatok megmutathassák, hova jutottak a maguk erejéből meg a kapott támogatással, s a versenyszerű fesztivál-formában a díjazással is vissza lehessen igazolni a pozitív tendenciákat, illetve megsegíteni azokat a színházakat, amelyek önhibájukon kívül különösen súlyos problémákkal küzdenek (háború sújtotta vajdasági színházak, épület és fizetés nélküli beregszászi társulat stb.). Az első években az is jelentős bevételt hozott a tájolásra vállalkozó színházaknak, hogy előadásait a kisvárdai hivatalos fellépés mellett számos környező településen játszhatták.

A találkozó nemcsak előadások bemutató alkalmává lett, hiszen már a harmadik alkalomtól kezdve a produkciókat kritikusok, színházi szakemberek értékelték. Ezek a szakmai beszélgetések néha nagyon viharosra sikeredtek, az alkotók, a színészek gyakran nehezen tudták elviselni az őszinte véleményt, a bírálatot, de ez volt az egyetlen olyan szakmai fórum, ahol csak és kizárólag a színházi alkotásokról esett szó, ahol valóban a szakmaiság számított az egyetlen megítélési kritériumnak. És ez akkor is igaznak tűnt, ha budapesti kritikusok vezették a beszélgetéseket, vagy határon túliak, ha a véleményalkotók között gyakorló színházi emberek ültek vagy elméletiek.

A szakmaiságot kívánta szolgálni a fesztiválprogram kialakítása is. Két nézet ütközött: ha a találkozó a magyarországi szakma érdektelensége, a kisebbségi színházak erőtlensége és a hazai meg nem hazai politikai erők ellenérdekeltsége miatt nem sikerült országos, azaz összmagyar fesztivállá formálni – tehát megmaradt a határon túliak „gettó-fesztiváljának” –, akkor alanyi jogon minden határon kívüli és magyarul játszó társulat részt vehessen rajta, és maga választhassa meg bemutatandó darabját, ha viszont a szakmaiságot tekintjük első számú kritériumnak, akkor csak a legjobbak versenyezzenek egymással, ami eleve valamilyen szempont szerinti szűkítést jelentene, azaz válogatást.

Mind a mai napig lényegében az első álláspont érvényesül, bár a minőségi szelekcióra többször történt erőtlen kísérlet, s az utolsó hat évben bevezetett válogatási szisztéma sem vetette el az alanyi részvétel lehetőségét. 2002 előtt magam is (hol Bérczes Lászlóval, hol Nyakó Béla igazgatóval és Horváth Z. Gergely művészeti vezetővel) jó párszor próbálkoztam az előzsűrizéssel – sikertelenül, mert vagy a kisvárdai technikai feltételek, vagy a felkért társulatok más irányú elképzelése vagy elfoglaltsága rendre felülírta a válogatás művészi megfontolásait.

Abban is nagy szerepe volt Teplánszky Katiéknak, hogy 1993/94-ben a kisvárdai művelődési ház keretein belül működő várszínházat színházzá minősítették át, hiszen így a vállalkozás a korábbinál jóval nagyobb állami támogatást kaphatott. Ehhez viszont a jogszabályok alapján szakirányú végzettséggel rendelkező vezetőket kellett kinevezni. Az akkor épp Nyíregyházán közművelődési diplomát szerző Nyakó Béla igazgatói pályázatát fogadták el, aki mellé színházi szakembernek a megmérettetésre vállalkozó két jelentkező, az Erdélyből néhány évvel azelőtt áttelepült színész-rendező Seprődi Kiss Attila és a televíziós és színházi rendező Horváth Z. Gergely közül az utóbbit nevezték ki.

Horváth Z. Gergely mellett nemcsak művészi érvek szóltak, hanem az is, hogy szoros és jó kapcsolatot tudott kiépíteni a Magyar Televízió és a fesztivál között. Ennek köszönhetően egyrészt a találkozóról szóló híradások, másrészt a nyaranta különböző színházakból válogatott színészekkel készített előadások s azok tévéfelvétele révén jelentős publicitást kaptak a határon túli társulatok és művészek. Nem mellékesen, a koprodukciókat elsősorban a televízió finanszírozta, így a fellépők anyagilag is jól jártak.

1991-ben született az első nyári közös produkció, s Horváth Z. Gergely rá két évvel rendezte első előadását, Móricz Zsigmond *Kismadarát*. 2001-ig, amikor ismételt megbízatását a város vezetői megszüntették, hat darabot mutatott be, s egy évtized alatt a kisvárdai közönség összesen tizennégy műnek tapsolhatott, amelyet rajta kívül Beke Sándor, Kincses Elemér, Vidnyánszky Attila, Parászka Miklós (kettőt is), Bodolay Géza,

Tordy Géza és Balogh Zsolt vitt színre. 2002-ben, amikor Nyakó Béla mellett Darvay Nagy Adrienne és Szűcs Katalin Ágnes lett a művészeti tanácsadó, ez a folyamat megszakadt.

Az ezredforduló táján ugyanis már nem lehetett nem észrevenni, hogy a határon túli színházak háza táján éppen úgy, mint Magyarországon, sok minden megváltozott. Mindenekelőtt néhány nagyon erős színházi műhely született – elég, ha csak Kolozsvárra, Sepsiszentgyörgyre, Beregszászra vagy Újvidékre és Szabadkára utalok. Ezekben olyan előadások születnek, amelyek a magyar színházművészet élvonalát jelentik. Másrészt gyökeres fiatalodás következett be: míg kezdetben a résztvevők zöme negyvenöt év feletti művész volt, ma az átlagéletkor harminc év alatt van. Ez gyökeresen más szemléletet jelent, a játsszók másként látják a világot és a színházat, mint elődeik. Ez nem minőségi kérdés, a hangsúly a *máson* van. Számukra nem reveláció, hogy egy marosvásárhelyi színész találkozhat egy kassaival. Harmadrészt a színházak egzisztenciális helyzete sem olyan katasztrofális, mint tizenöt-húsz éve, illetve a hazai politikai preferenciák között sem kiemelt helyen szerepel e színházak ügye, így a kisvárdai fesztivál sem a magyarországi támogatások újraosztásának fontos bázisa már. Az elmúlt egy évtizedben sokat változott a határon túli magyar előadások hazai nyilvánossága és megítélése is. Az országos színházi találkozókra rendszeresen meghívják a kisebbségi színházak produkcióit, a fővárosi színházi élet kiemelt eseménye a *Vendégjárás*, s a kritikusok jó része folyamatosan figyelemmel kíséri a fontos előadásokat. Mindezek ismeretében 2000 után megérett a helyzet arra, hogy a fesztivál szervezésénél és lebonyolításánál a korábbinál is inkább a szakmai és művészi szempontok kerüljenek előtérbe, ehhez azonban (részben) új emberek kellettek.

Ám hiába az új szemlélet, a magasabb színvonalú előadások, a gondos szakmai előkészítés, ha a változásokkal nem tart lépést a fesztivál infrastruktúrájának javulása. Húsz évvel ezelőtt még gond nélkül le lehetett bonyolítani az előadásokat Kisvárdára átlagos méretű és felszereltségű művelődési házában, pár esztendővel később már nem, ma pedig a színházi körülmények hiányában jó pár társulat nem is vállalkozik arra, hogy ezen a színpadon fellépjen. Bár már évekkal ezelőtt megnagyobbították a játéktérrel, s némi korszerűsítésre is sor került, a színpad nem felel meg a korszerű színházi igényeknek. A Várszínpad még kevésbé alkalmas igényes produkciók előadására, és a stúdió-előadásoknak többszöri próbálkozás után sem sikerült igazán alkalmas helyszínt találni, pedig ma már a határon túli színházakban is a művészileg érdekes és különleges próbálkozások kis terekben születnek. Közel egy évtizede tervezik és ígérik a művelődési házhoz illeszkedő színház felépítését, de a céltámogatás egyre csak késik,

s Kisvárdának sem ez a legfőbb gondja, a közeljövőben aligha lesz ehhez elég pénze és elszánása.

A fesztiválszervezők igyekezete ellenére sem javult lényegesen a szálláshelyzet. A társulatokat ma is a strandmotel faházaiban vagy középiskolák kollégiumokban helyezik el, igaz, néhányukat az évek során korszerűsítették. A városban alig van kereskedelmi szálláshely, ez eleve megnehezíti az érdeklődő vendégek fogadását. Mégis esztendőről esztendőre több hazai szakember tölt rövidebb-hosszabb időt a találkozón. Nemcsak azért, mert ennek az eseménysorozatnak különleges légköre van, hanem azért is, mert rendezők, filmrendezők körében egyre elfogadottabb, hogy munkáikhoz itt keressenek inspirációt és partnereket.

Mitől különleges a kisvárdai fesztivál légköre? Talán attól, hogy a résztvevők egy helyre koncentrálnak, a művelődési ház körül kialakított szabadtéri „fesztiválklubba”, ahol az éjfélig tartó előadások után még hajnalig együtt lehetnek, poharazgatva beszélgethetnek, ismerkedhetnek, dalolhatnak, „világot válthatnak”. Talán attól a családias közegtől, amelyben a zsűritagok és fellépők, kritikusok és színészek, rendezők és helyi nézők, ilyen meg olyan politikai nézetűek szót érthetnek egymással. Talán attól, hogy különböző kísérő rendezvények nem csábítják el az embereket attól, amiért odamennek, a színháztól. S ez húsz év óta változatlanul a legfontosabb vonzerő, ez a fesztivál ősatyáitól hagyományozódott a fiatalokra.

Szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy ebben a hagyományozásban nekem is részem volt. Mint ahogy a fesztivál arculatának alakításában is. A kezdetekben Teplánszky Kati és munkatársai felhasználhatták ismereteimet és ismeretségeimet, később szoros munkakapcsolat alakult ki köztem és Horváth Z. Gergely között, így mindazért, ami az ő művészeti vezetésének éveiben jó és rossz, siker és bukás volt, közös a dicsőségünk és a felelősségünk. 1971-től – amikor először jártam Nagyváradon, Kolozsvárt és Marosvásárhelyen – mind a mai napig igyekszem naprakészen informálódni mindarról, ami a határon túli színházaknál történik. Nemcsak a fesztivál körül tevékenykedtem s teszem most is, hanem a fiatalok oktatásában is szerepet vállaltam, s az egyes színházak is számíthatnak arra: ha tudok, segítek.

A huszadik fesztivál éjszakai eszmecsereín gyakran vetődött fel a megtartva változtatás igénye. Úgy tűnik, hogy a találkozó a jelenlegi keretek között elérte maximális teljesítőképességét: tíz nap alatt a hét jubileumi rendezvénnyel együtt hatvan előadást bonyolítottak le zökkenőmentesen. Ennél többet, de még ugyanennyit sem lehet már befogadni. E tömény programban való eligazodás az edzett szakmai nézőknek is egyre nehe-

zebb, hát még a helyi közönségnek, amely érdeklődése erősen megoszló. Nagobbik fele elsősorban a szórakoztató előadásokra kíváncsi, s csak egy viszonylag kis hányad a „mindenevő”, s ennek töredéke az, amely kifejezetten a stúdióterekben zajló ingyencségekre is szeretne bejutni. Ám szinte lehetetlen, hogy egy-egy érdekesebb produkciót többször játsszanak, így ezekről a szakmai, hát még a nem szakmai nézők egy része kiszorul.

Mi a megoldás? Szűkíteni a résztvevők körét? Vagy részben tematikussá tenni a fesztivált? Szigorítani a válogatás szempontjait? Feloldani a találkozó kizárólagos határontúliségát? Elodázhatatlan, hogy mindazok, akiket illet – politikusok, művelődési és színházi szakemberek határon innen és túl, városi, megyei és regionális felelős vezetők, a közönség képviselői stb. – e kérdések megválaszolásával újragondolják a találkozó profilját, sorsát és jövőjét. Mert Kisvárdára, arra, amit az a magyar színházkultúrában képvisel, szükség van!